

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده هنر و معماری ، گروه شهرسازی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
گرایش : طراحی شهری

عنوان:

بررسی نقش مؤلفه معنا در ایجاد حس مکان در فضاهای شهری
نمونه موردی : خیابان ارگ شهر مشهد – حدفاصل میدان شهدا و میدان ده دی

استاد راهنما :

دکتر آتوسا مدیری

استاد مشاور :

دکتر عبدالهادی دانشپور

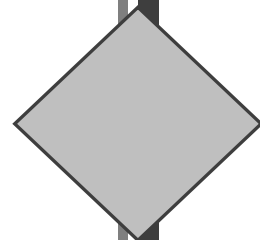
پژوهشگر :

پریسا کلالی

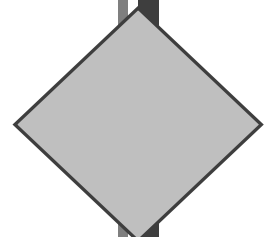
زمستان 90

تقدیم به پدر و مادر عزیزم
به پاس حمایت ها، از خودگذشتگی ها
و محبت های بی دریغشان
و به پاس قلب های بزرگ و گرمای
امیدبخش وجودشان

با تشکر و سپاس فراوان از استاد ارجمند سرکار خانم دکتر مدیری به پاس تمامی کمک‌ها و زحمات بی‌دریغشان ، که بی‌شک بدون راهنمایی‌هایشان پیشبرد این رساله برایم میسر نبود. و با تشکر و قدردانی از جناب آقای دکتر دانشپور که با رهنمودهای ارزنده خویش مرا در انجام این پژوهش یاری نمودند.

بسمه تعالی

تعهذنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانف پریسا کلالی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی 88065173600 در رشته شهرسازی- طراحی شهری که در تاریخ 90/11/18 از پایان نامه خود تحت عنوان : بررسی نقش مؤلفه معنا در ایجاد حس مکان در فضاهای شهری ؛ نمونه موردی : خیابان ارگ شهر مشهد - حدفاصل میدان شهدا و میدان ده دی، دفاع نموده ام بدین وسیله متعهد می شوم :

1. این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانف بوده و در مواردی که از دست آوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

2. این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی هم سطح، پایین تر یا بالاتر در سایر دانشگاه ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

3. چنانچه بعد از فراغت از تحصیل قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

4. چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانف مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدارک تحصیلی ام هیچ گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خوانوادگی: پریسا کلالی

تاریخ و امضاء :

بسمه تعالی

در تاریخ : 90/11/18

دانشجوی کارشناسی ارشد خانم پریسا کلالی از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره

19.25 به حروف نوزده و بیست و پنج صدم و با درجه عالی مورد

تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

و

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

1

چکیده

فصل اول : کلیات طرح

5

1-1- بیان مسئله تحقیق

6

2-1- ضرورت و اهمیت تحقیق

7

3-1- اهداف تحقیق

7

4-1- سؤالات تحقیق

8

5-1- واژه های کلیدی

9

6-1- روش تحقیق علی‌رودکرد پژوهشی

9

7-1- روش گرد آوری اطلاعات و داده ها

10

8-1- روش تجزی و تحلیلی اطلاعات

11

9-1- معرفی محدوده مورد مطالعه و دلایلی انتخاب آن

11

10-1- محدودیت ها مشکلات تحقیق

فصل دوم : مطالعات نظری

13

مقدمه

15

2-1- فضا

15

2-1-1- مطالعه و بررسی مفهوم فضا بر اساس دیدگاه های مختلف

15

2-1-1-1- بررسی مفهوم فضا از دیدگاه پدیدار شناسی

.....16	2-1-1-1-1-1-1 طبقه بندی گونه های فضا از دیدگاه پدیدار شناسی
.....19	2-1-1-1-2 بررسی مفهوم فضا از دیدگاه انتقادی
.....20	2-3-1-1-2 بررسی مفهوم فضا از دیدگاه اثباتگرایی
.....21	2-1-1-2 جمع بندی دیدگاه های مختلف در خصوص مفهوم فضا
.....23	2-2 مکان
.....23	2-1-2-2 مطالعه و بررسی مفهوم مکان بر اساس دیدگاه های مختلف
.....23	2-1-1-2-2 بررسی مفهوم مکان از دیدگاه پدیدارشناسی
.....27	2-1-2-2 بررسی مفهوم مکان از دیدگاه انتقادی
.....29	2-3-1-2-2 بررسی مفهوم مکان از دیدگاه اثباتگرایی
.....39	2-2-2-2 ساختار مکان
.....40	2-1-2-2-2 مرز و قلمرو
.....41	2-2-2-2-2 محصوریت و مرکزیت
.....41	2-3-2-2-2 دیالکتیک درون و برون
.....45	2-4-2-2-2 کاراکتر مکان
.....46	2-3-2-2 تجربه مکان و ارتباط آن با چگونگی پدید آمدن انسان و مکان
.....48	2-4-2-2 جمع بندی دیدگاه های مختلف در خصوص مفهوم مکان
.....50	3-2 حس مکان
.....50	2-1-3-2 مطالعه و بررسی مفهوم حس مکان بر اساس دیدگاه های مختلف
.....50	2-1-1-3-2 بررسی مفهوم حس مکان از دیدگاه پدیدار شناسی
.....52	2-1-1-3-2 بررسی مفهوم حس مکان از دیدگاه انتقادی
.....54	2-3-1-3-2 بررسی مفهوم حس مکان از دیدگاه اثباتگرایی
.....56	2-3-2-2 سطوح گوناگون حس مکان

3-3-2- بررسی مفاهیم هویت مکان، هویت مکانی و تعلق مکانی در رابطه با پیوند مکان انسان و مکان و

تأثیرگذار بر دست‌های به حس مکان 61

4-3-2- جمع‌بندی دیدگاه‌های مختلف در خصوص مفهوم حس مکان 64

4-2- معنای مکان با تأکید بر نقش و جایگاه آن در ایجاد حس مکان 65

1-4-2- بررسی و مطالعه مفهوم معنای مکان بر اساس دیدگاه‌های مختلف 65

1-1-4-2- بررسی مفهوم معنای مکان از دیدگاه پدیدارشناسی 66

2-1-4-2- بررسی مفهوم معنای مکان از دیدگاه انتقادی 68

3-1-4-2- بررسی مفهوم معنا از دیدگاه اثباتگرایی 69

5-2- ادراک محیطی 78

1-5-2- بررسی و مطالعه مفهوم ادراک بر اساس دیدگاه‌های مختلف 78

1-1-5-2- بررسی مفهوم ادراک از دیدگاه پدیدارشناسی 79

2-1-5-2- بررسی مفهوم ادراک از دیدگاه انتقادی 84

3-1-5-2- بررسی مفهوم ادراک از دیدگاه اثباتگرایی 85

2-5-2- ابعاد گوناگون ادراک محیطی 87

3-5-2- جمع‌بندی دیدگاه‌های مختلف در خصوص فرایند ادراک محیطی 93

6-2- موضوعات بنیادین منتج از معنای مکان و ادراک محیطی 95

1-6-2- بررسی چگونگی تداعی معانی و فرایند شکل‌گیری ادراک معنادار 95

2-6-2- طبقه‌بندی سطوح معنای ادراک‌پذیری در مکان 100

7-2- جمع‌بندی و تبیین چارچوب نظری در خصوص نقش مؤلفه معنا در شکل‌گیری حس مکان 106

فصل سوم: روش‌شناسی تحقیق

.....116	مقدمه
.....117	3-1- شریه ها و فنون تحقیق
.....117	3-1-1- روش تحقیق کیفی
.....120	3-1-2- روش نمونه گیری و حجم نمونه
.....122	3-1-3- ابزار گردآوری داده ها
.....124	3-1-4- روش تجزیه و تحلیلی داده ها
.....124	3-1-4-1- روش کدگذاری
.....126	3-1-4-2- روش هرمنوتیک
.....128	3-1-5- جمع بندی
.....129	3-2- معرفی محدوده مورد مطالعه
.....130	3-2-1- وجه تسمیه و تاریخچه شکل گیری خلیان ارگ
.....131	3-2-2- عناصر شاخص کالبدی ، عملکردی و معنایی در خلیان ارگ

فصل چهارم : تجزیه و تحلیل یافته های تحقیق

.....136	مقدمه
.....136	4-1- ساختار مصاحبه و نحوه تدوین و تنظیم آن
.....139	4-2- پردازش و تحلیلی داده های گردآوری شده
.....141	4-2-1- تحلیلی نتایج حاصل از مصاحبه با عابری
.....141	4-2-2- تحلیلی نتایج حاصل از مصاحبه با شاغری
.....142	4-2-3- تحلیلی نتایج حاصل از مصاحبه با ساگری
.....146	4-2-4- تحلیلی مقایسه ای نتایج حاصل از مصاحبه با گروه های عابر، شاغل و ساکن
.....149	4-2-5- تحلیلی نتایج کای حاصل از مصاحبه با مخاطبین

3-4- جمع بندی

.....151

فصل پنجم : نتیجه گیری

.....156 مقدمه

1-5- پاسخ به سؤالات تحقیقی

.....156

.....157 1-1-5- پاسخ به دومین سؤال تحقیقی

.....161 2-1-5- پاسخ به اولین سؤال تحقیقی

.....163 2-5- تدوین فرضیه بر اساس یافته های تحقیق

پیوست

.....164 پیوست الف . جداول مرحله اول تجزیه و تحلیلی داده های حاصل از مصاحبه ها

.....168 پیوست ب . جداول مرحله دوم تجزیه و تحلیلی داده های حاصل از مصاحبه ها

منابع و ماخذ

.....174 الف. منابع فارسی

.....176 ب. منابع انگلیسی

.....179 چکیده انگلیسی

فهرست جداول

3	چارچوب نظری پژوهش
38	1-2 جدول خصوصیات کالبدی مکان های موفق شهری
60	2-2 جدول سطوح گوناگون حس مکان بر اساس دیدگاه های مختلف
70	3-2 جدول دسته بندی معانی و زی معنای های آن بر اساس مدل سرکس اسمیت
74	4-2 جدول بررسی معنای ها و مؤلفه های دو مدل سرکس اسمیت و گوستافسون در مقایسه با یکدیگر
77	5-2 جدول بررسی انطباقی مطن ابعاد معنای مکان بر اساس نظری گوستافسون و مؤلفه های هویت مکان بر اساس نظری توینگر ، روس و اوزل
105	6-2 جدول طبقه بندی سطوح گوناگون معنای محیط بر اساس نظریات مختلف در قالب معانی صریح و ضمنی
143	1-4 جدول تحلیلی نتایج حاصل از مصاحبه با عابری
144	2-4 جدول تحلیلی نتایج حاصل از مصاحبه با شاغری
145	3-4 جدول تحلیلی نتایج حاصل از مصاحبه با ساگری
147	4-4 جدول تحلیلی مقایسه ای نتایج حاصل از مصاحبه با گروه های عابر، شاغل و ساکن
150	5-4 جدول تحلیلی نتایج حاصل از مصاحبه با مخاطبین
164	الف-1 جدول تحلیلی مرحله اول داده های حاصل از مصاحبه با عابری (نمونه اول)
165	الف-2 جدول تحلیلی مرحله اول داده های حاصل از مصاحبه با عابری (نمونه دوم)
166	الف-3 جدول تحلیلی مرحله اول داده های حاصل از مصاحبه با ساگری (نمونه اول)
166	الف-4 جدول تحلیلی مرحله اول داده های حاصل از مصاحبه با ساگری (نمونه دوم)
167	الف-5 جدول تحلیلی مرحله اول داده های حاصل از مصاحبه با شاغری (نمونه اول)
167	الف-6 جدول تحلیلی مرحله اول داده های حاصل از مصاحبه با شاغری (نمونه دوم)
168	ب-1 جدول تحلیلی مرحله دوم نتایج حاصل از مصاحبه با عابری
169	ب-2 جدول تحلیلی مرحله دوم نتایج حاصل از مصاحبه با عابری
170	ب-3 جدول تحلیلی مرحله دوم نتایج حاصل از مصاحبه با ساگری

.....171.....	ب-4 جدول تحلیلی مرحله دوم نتایج حاصل از مصاحبه با ساکنین
.....172.....	ب-5 جدول تحلیلی مرحله دوم نتایج حاصل از مصاحبه با شاغلین
.....173.....	ب-6 جدول تحلیلی مرحله دوم نتایج حاصل از مصاحبه با شاغلین

فهرست نمودارها

صفحه

عنوان

32	1-2 نمودار مدل " مکان " بر اساس نظریات دی بی کانتر
35	2-2 نمودار مدل " مکان " ، بر اساس نظریات مونتگومری
40	3-2 نمودار ساختار مکان بر اساس نظریات نوربرگ شولتز
47	4-2 نمودار ارتباط تجربه مکان با روابط درون ساختاری مکان بر اساس نظریات سهون
55	5-2 نمودار مدل " حس مکان " ، بر اساس نظریات پاتنر
68	6-2 نمودار جنبه های گوناگون معنا بر اساس تئوری هنجاری لنج
73	7-2 نمودار مدل " معنای مکان " : بر اساس نظریات گوستافسون
83	8-2 نمودار ساختار چرخشی هستی در جهان بر اساس نظریات مرلوپونتی
85	9-2 نمودار علاقم، نمادها و جایگاه ها در چارچوب تحلیلی ادراک
90	10-2 نمودار بررسی تناظر میان ابعاد ادراکی بر اساس نظری احتملسون و حالات ادراکی انسان بر اساس نظری اپلرود
92	11-2 نمودار عوامل مؤثر بر ادراک محیط و ارتباط آن با ابعاد و حالات ادراکی بر گرفته از نظریات احتملسون و اپلرود
94	12-2 نمودار فرایند ادراک معنادار مکان
98	13-2 نمودار فرایند خلق معنا
101	14-2 نمودار سطوح گوناگون معنای مکان
107	15-2 نمودار چگونگی ارتباط میان سطوح گوناگون معنا و مراحل مختلف فرایند ادراک و ابعاد و حالات ادراکی انسان
108	16-2 نمودار چگونگی ارتباط میان سطوح گوناگون معنا با سلسله مراتب حضور انسان در مکان و سطوح مختلف حس مکان

- 17-2 نمودار چارچوب نظری در خصوص نقش و جایگاه مؤلفه معنا در شکل گوی حس مکان113.
- 1-3 نمودار چارچوب روش شناسی تحقیق115.....
- 1-4 نمودار بررسی مقایسه ای میزان ادراک سطوح گوناگون معنای مکان در مطن عابرن، شاغلن و ساکلن 148
- 2-4 نمودار بررسی مقایسه ای میزان هر یک از سلسله مراتب حضور انسان در مکان در مطن عابرن، شاغلن و ساکلن148.....
- 3-4 نمودار بررسی مقایسه ای میزان هر یک از سطوح حس مکان در مطن عابرن، شاغلن و ساکلن149.....
- 4-4 نمودار تحلیلی میزان ارتباط مطن سطوح معنا و سطوح مختلف حس مکان153.....
- 5-4 نمودار تحلیلی میزان ارتباط مطن سطوح معنا و سلسله مراتب حضور انسان در مکان153.....
- 6-4 نمودار تحلیلی میزان ارتباط مطن سلسله مراتب حضور انسان در مکان و سطوح مختلف حس مکان154.....
- 1-5 نمودار چارچوب نهایی حاصل از تحلیلی روط درونی مطن سطوح معنای مکان ، سلسله مراتب حضور انسان در مکان و سطوح حس مکان158.....
- 2-5 نمودار چارچوب نهایی حاصل از تحلیلی نقش و جایگاه مؤلفه معنا در شکل گوی حس مکان162.....

فهرست تصاویر

صفحه	عنوان
129	1-3 تصویری موقعیت محدوده مورد مطالعه در شهر مشهد
130	2-3 تصویری موقعیت عناصر شاخص موجود در خیابان ارگ
130	3-3 تصویری موقعیت عناصر شاخص موجود در خیابان ارگ
131	4-3 تصویری باغ ملی
131	5-3 تصویری باغ ملی
132	6-3 تصویری هتل پارس
132	7-3 تصویری چهار طبقه
132	8-3 تصویری خانه ملک
132	9-3 تصویری بگذره راه جنت
134	10-3 تصویری اداره دارایی
134	11-3 تصویری بانک ملی

فهرست نقشه ها

صفحه

عنوان

.....133.....

1-3 نقشه پهنه بندی فعالیت های وضع موجود در خلیان ارگ

.....151.....

1-4 نقشه موقعیت و پراکنش مکان های واجد معنا در ذهن مصاحبه شوندگان

چکیده

پژوهش حاضر بر مبنای بررسی نقش مؤلفه معنا در شکل‌گیری حس مکان در فضای شهری و در راستای پاسخگویی به سؤالاتی مبنی بر اینکه مؤلفه معنا در هر یک از گونه‌های خود (شامل معانی موجود در ذهن انسان و معانی موجود در مکان)، چه سطحی از معنا را می‌سازد و چگونه در فرایند شکل‌گیری حس مکان تأثیر می‌گذارند؟ و اینکه معانی موجود در ذهن انسان، بر اساس مرتبه‌ای که از سطوح گوناگون معنا منتقل می‌کنند، چه سطحی از مفهوم حس مکان را برای انسان قابل‌درک می‌سازند؟ آغاز گردید و بر همین اساس در پی دستیابی به اهدافی در خصوص بررسی چگونگی ارتباط گونه‌های مختلف مؤلفه معنا (شامل معانی موجود در ذهن انسان و معانی موجود در مکان)، با سطوح گوناگون معنا، چگونگی تأثیرگذاری آنها در فرایند شکل‌گیری حس مکان و همچنین بررسی ارتباط میان ادراک سطوح مختلف معانی موجود در ذهن انسان و چگونگی رسیدن به مراتب گوناگونی از حس مکان بر مبنای هر یک از سطوح مرتبط با معانی مذکور، بر آمد. در واقع آنچه بر اهمیت این پژوهش تأکید نموده و زمینه‌ساز انجام آن گردید، ضرورت اتخاذ رویکردی عمیق به تجربه و ادراک معنادار مکان و دست‌یابی به سطوح ژرف حس مکان است که فراهم‌آورنده بستری باشد که در آن افراد به ادراک معانی موجود در مکان و همچنین به خلق معانی ارزشی و نمادین از مکان در ذهن خود، نائل گردند و پیوندی ارزشی، عاطفی و نمادین میان خود و مکان بوجود آورند.

این پژوهش بر اساس جنبه‌های نظری شامل چندین مفهوم مرتبط با بحث اصلی می‌باشد که از میان آنها می‌توان به مفاهیمی نظیر فضا، مکان، حس مکان، معنای مکان و ادراک محیطی اشاره نمود که جمع‌بندی‌های حاصل از ارتباط میان آنها، زمینه‌ساز تنظیم چارچوب نظری تحقیق گردیده است.

لذا در راستای بررسی و تحلیل روابط میان مفاهیم مختلف از قبیل سطوح معنای مکان، سلسله مراتب حضور انسان در مکان و سطوح گوناگون حس مکان که چارچوب نظری مذکور بر پایه آنها بنا نهاده شده است، خیابان ارگ شهر مشهد بعنوان نمونه موردی و بستری برای تحلیل‌های مورد نظر، انتخاب گردید.

بنابراین در این پژوهش که از گونه تحقیق های کیفی می باشد ، به منظور جمع آوری اطلاعات و داده ها در نمونه مورد مطالعه، از روش مصاحبه نیمه طراحی شده، استفاده گردید و با بهره گیری از روش های کدگذاری و هرمنوتیک و تفسیر داده ها، به تجزیه و تحلیل نتایج حاصل از مصاحبه ها پرداخته شد.

در نهایت یافته های تحقیق و آنچه از تحلیل های انجام شده حاصل گردید ، مبتنی بر آن است که ادراک معانی موجود در مکان که مرتبط با ادراک معانی فیزیکی می باشند، با طیف کاملی از برون بودگی و صرفاً مراتب اولیه درون بودگی مرتبط می باشند که این امر می تواند عمدتاً منجر به بی تفاوتی نسبت به مکان و یا حداکثر آگاهی از قرارگیری در مکان گردد. همچنین ادراک معانی موجود در ذهن انسان که مرتبط با ادراک معانی شخصی و اجتماعی می باشند، مراتب بالای حضور در مکان و ارتباط و پیوند مستحکمی میان انسان و مکان که شامل درون بودگی وجودی می باشد را در بر می گیرند و بر مبنای آن، از همذات پنداری، تعلق و دلبستگی به مکان تا حضور در مکان و فداکاری برای آن را شامل می شوند که این سطوح نشانگر عالی ترین سطوح حس مکان هستند.

"چارچوب نظری پژوهش"

فصل اول

کلیات طرح